

njem velikog dijela energije prema EGZISTENCIJALIZMU, RAZOTUĐENJU I POSTMODERNIZMU, čime se gubi tradicionalni socijalno-klasni determinizam i djelatni radikalizam (Heller). Linearna kauzalnost gubi snagu, kognitivnu i akcijsku upotrebljivost, raspadajući se na autonomne subsisteme i aktere-subjekte (Morin). Pojam političke kulture na ovom mjestu dobiva posebno značenje pitanjem o realnom utjecaju kulture na političke stavove. Iako je taj utjecaj složene prirode možemo zaključiti da će tradicija, u spoju s poimanjem (posebnih) sloboda, odrediti tip demokratske kulture (kroz tip institucija, tip participacije, tip poroavanja).

U posljednjem dijelu "Modernosti i napretka" autor se bavi metodološkim problemom sociologije. (Temeljni se poticaj ovom razmatranju ogleda u sociološkom "praćenju" modernosti). Osnovni istraživački naputak vodi k INDIVIDUI (nasuprot holističkom pristupu). G. Mosca i S. Lukes daju pregled razvoja individualizma te njegovu moguću tipologiju. Osnovna relacija bi polazila od veberovskog individualizma svrhovitosti prema suvremenom "gušenju" u masi. Kroz epistemološku i sociološko-metodološku prizmu na individuu možemo gledati kao na temelj PROCESA EKSPLIKACIJE. Stoga individua postaje metačestica socijalnih stavova, relacija ili vrijednosti. Induciramo od individue prema kolektivu, u terminima veberovske orijentacije k akciji jednog ili više pojedinaca. Bilo da je riječ o procesu, strukturi, instituciji ili habitusu, treba izbjeći i privid sociocentrizma ili agregizma; valja težiti pronicanju u logiku individue. To je imperativ ZBILJE, a ne METODE.

Autor se na kraju bavi radom Raymonda Boudona. Polazeći od faktičnosti društva koja se uobličuje posredstvom individue, predmet sociologije kao znanosti postaje HOMO SOCIOLOGICUS. Individualni akter (homo) jedini je izvor društvenog fenomena; on je LOGIČKI ATOM. Ovime se ne niječe strukturiranost društva, nego ona prestaje biti izvor same sebe. Struktura (model) nije uzrok društvenog djelovanja, ali može biti okvir ili objekt.

Zaključak posljednjeg poglavlja ove knjige jest važnost metodološkog individualizma u proučavanju predmeta dimenzionirane i hiperdimenzionirane moderne realnosti, a to je kontekst subjektivnog poimanja na čijoj osnovi počiva realnost. Sociologija ima težak zadatak, ali ga može obaviti. Potrebna su samo odmjerena sredstva. Rezultati će sigurno biti zanimljivi.

Informativnost, raznovrsnost i nadasve precizna strukturiranost te široka argumentiranost temeljne su vrijednosti ove izuzetno važne sociološke studije. Time fenomen napretka dobiva plastičan izraz, što će biti od velike pomoći svima koji se žele baviti ovom problematikom.

Zvonimir Bošnjak

SOCIOLOGIJA DINKA TOMAŠIĆA

Društvena istraživanja 2(8), 1993: 887-1001.

SOCIOLOGIJA DINKA TOMAŠIĆA - naslov je tematskog bloka u broju 8 časopisa DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA, posvećenog svekolikom opusu hrvatskog sociologa Dinka Tomašića. Sam pojam istoimene naslovne sintagme dovoljno je logički širok da bi zadovoljio interdisciplinarni okvir interesa na zadanu temu. Sociologija D. Tomašića dugo je očekivan set tematskih priloga. Pogotovo ako se ima u vidu da su Tomašićeva djela svojedobno stavljena na neki novi, uvjetno govoreći, Index librorum prohibitorum. Stoga, atraktivnost zadane teme jest svakako i u prvorazrednoj činjenici ponovnog otkrića Tomašićeve sociologije, njenog "izranjanja iz zaborava".

Rehabilitacija i reaktualizacija te sociologije nije zahtjev "sam za sebe", već zrcali i teorijski izazov. Prije početka pregleda priloga uputno je upozoriti da je naša znanstvena javnost već imala priliku upoznati temeljne spoznaje Tomašičeve sociologije, ponajviše zahvaljujući promotivnim tekstovima A. Štulhofera, u kojima su predstavljene osnovne teze i premise, te dat analitički pregled Tomašičevih spoznaja.

Pregled Tomašičeve misli djeluje kao sinteza triju podcjelina (Izvorni tekstovi, Rasprava i Sjećanja), koje čine jedinstveni tematski sklop; izvorni Tomašičevi radovi iz "američke" faze i jedan iz predratne upotpunjeni su komentarima domaćih znanstvenika iz različitih društvenih disciplina. No, rehabilitirati nije isto što i idealizirati ili glorificirati, tj. jednodimenzionalno pristupiti slici njegove sociologije.

U tom kontekstu objektivian pristup razmatranoj materiji ovdje nije izostao. Druga značajna dimenzija priloženih radova je njihova interdisciplinarnost, koja je samo odraz i dokaz Tomašičeve interdisciplinarnosti. Već prvi pregled autorskih radova pokazuje da raspon osvrti i komentara na spomenuti opus ide multidisciplinarnom crtom od sistematsko-socioloških preko antropološko-etnoloških do socio-psiholoških i psihijatrijskih aspekata, da bi se završilo sa člankom o recepciji Tomašičeva djela i s, blago polemičkim tonom prožetim, tekstom H. Lorkovića (te s pripadajućom mu replikom A. Štulhofera).

Uvodni tekst pod naslovom "Plemenska kultura i njeni današnji ostaci" pripada Tomašičevoj ranoj fazi djelovanja (iz 1936. godine) - ogledan je prikaz tumačenja dinarsko-plemenskog mentaliteta kao "ključnog za oblikovanje povijesti južnoslavenskih prostora". Autor započinje s tvrdnjom da se "pojave u suvremenom idejnom, ekonomskom i političkom životu ... mogu dovesti u ... vezu s kulturnim razvitkom iz ... prošlosti". Autor pritom sumira učenje o "dva različita kulturna tipa" - jedan sa zadružnom društvenom organizacijom i korespondentnom ratarskom, a drugi s plemenskom društvenom organizacijom i korespondentnom stočarskom

djelatnošću, koje nisu samo gospodarske djelatnosti već im je značenje što se iz njih apstrakcijom izvode kulturni modeli. Pogotovo se kod kulture ratarskih nomada apstrahira svaka konstruktivna privredna djelatnost, pri čemu nomadske forme, okviri i "metode djelovanja" ostaju iste (agresivna kultura: netolerantnost, pljačka, ekspanzivnost). Između te dvije kulture postojan je stalnoobnavljajući sukob, ili barem mogućnost ("Damoklov mač") stalnog sukobljavanja.

Pri tumačenju dinarskog mentaliteta Tomašić ističe da "nomadi prestaju biti nomadi i povremena organizirana krađa pretvara se u sistematsku organiziranu pljačku, koja postaje glavno zanimanje odraslih muškaraca i glavno vrelo prihoda čitave zajednice". Kada autor naglašava kako je za pripadajuće psihičke osobine plemenskog modela moguće da se "održe putem porodičnog odgoja i ... sredine i onda, kada bude srušena plemenska društvena organizacija", onda jasno potvrđuje mogućnost nastavka nomadskog kulturnog obrasca (uspješne socijalizacije) i izvan prvotnog referentnog okvira tradicionalno - agrarnog društva. Tomašić u nastavku izvodi zanimljivu sociološku opservaciju pišući o mogućnosti "prelaza ovih (plemenskih - op. aut.) ... kulturnih osobina među gornje slojeve putem formiranja trgovaca, vojnika i intelektualaca".

Sljedeći naslov je "Hrvatska u europskoj politici" (1942. god.), u kojem Tomašić donosi povijesno razmatranje hrvatske nacionalno-političke misli. U uvodu su naznačene ideje koje su okosnica njegovih tadašnjih analiza i temelj uspješne predikcije fenomenologije političkih konflikata na području bivše Jugoslavije. Tako npr. piše o "naseljavanju stočara grčko-istočne vjere iz Srbije", pri čemu je kasniji razvoj događaja onemogućio "stapanje došljaka s Hrvatima pa od toga doba ta grupa - koja se kasnije identificirala sa srpskim nacionalnim idealima - predstavlja velik problem u političkom životu Hrvatske". U povijesnoj deskripciji premisa višestoljetne hrvatske političke misli razmatraju se dani obrasci i veličine od državotvornih do integralnih koncepcija - od odvajanja od Austro-Ugarske, preko među-

ratnog seljačkog pokreta i tragične epizode II. svjetskog rata, od završnog poglavlja o Hrvatskoj u poslijeratnoj Europi. Rješavanje "hrvatskog pitanja", neodvojivog od problema stabilizacije balkanske 'opasne zone', Tomašić vidi u uspostavi svojevrsne zajednice naroda na prostorima jugoistočne i centralne Europe.

Treći izvorni članak - "Nacionalni problem i partizanska Jugoslavija" raspravlja noviju povijest balkanskih naroda. Nacionalnu strategiju KPJ, formuliranu pod utjecajem direktiva iz Kominterne, Tomašić vidi kao način osvajanja vlasti.

U posljednjem radu, "Struktura Balkanskog društva", posebno su zanimljive povijesne komparacije. Tomašić rezonira da je na Zapadu bitno razvijenija autonomija pojedinca, ideja prirodnog prava i sekularizacija, za razliku od Istoka koji baštini tradiciju Rimskog Carstva, jer se ono duže zadržalo u istočnoj Europi.

Kompliciranost političkih prilika i opasnost od eksplozije "bačve baruta" dodatno je potencirana nazočnošću velesila i oprečnim utjecajem "bizantsko-otomansko i zapadnoeuropske civilizacije", te težnjama "ratnički nastrojenih i vlasti željnih gorštaka te politički aktivnih ratara u dolinama i nizinama". Dobar dio političke elite je gorštačkog podrijetla i "premda su ti ljudi bili školovani na sveučilištima Zapada, njihovo je kulturno naslijeđe bilo presnažno da bi išlo na ruku većem broju korjenitih promjena u njihovu djelovanju. Kako su bili osobito ambiciozni, željni moći i agresivni u svom političkom djelovanju, nisu bili spremni na kompromise". U opisu nizinskih ratara, zaključak je da su im dominantne osobine: niska vertikalna socijalna mobilnost, egalitarizam, autarkična ekonomija, društvena nediferenciranost i demokratski obrazac odlučivanja. Tomašićeva dalekovidnost rješenja balkanskog problema jest u zahtjevu za demilitarizacijom tog užarenog područja, kao i u zahtjevu za konfederalizacijom istog prostora (srednja i jugoistočna Europa) prema načelu poštivanja kulturoloških razlika među narodima koji ispunjavaju taj prostor.

U drugom dijelu tematskog bloka, u prilogu pod naslovom "Aktualnost Toma-

šićeve sociologije" Josip Županov analizira Tomašićevu sociologiju u kontekstu njegove koncepcije dualan. Osim zadružnog, plemenski model ne samo da ravnopravno sudjeluje u hrvatskom etnosu već je znao i ostvariti dominantan utjecaj, npr. oba glavna politička pokreta u II. svjetskom ratu bila su prožeta plemenskom crtom. Kontinuitet dominacije plemenskog modela održan je i u poslijeratnom razdoblju unatoč jasnim naznakama zadružne komponente u samoupravnom političkom modelu. Autor uočava da je Tomašić reducirao svoju koncepciju na dva osnovna modela i u tom smislu Tomašićev izvorni nauk može se nadopuniti još jednim "hrvatskim modelom": mediteranskim.

Prilog Vjerana Katunarića "Zatvoren krug modernizacije?: od Tomašića do Huntingtona" usredotočuje se na Tomašićevu analizu karaktera političkih elita na Balkanu i njegovo razumijevanje odnosa unutrašnjih i vanjskih čimbenika u održavanju istih elita. Suvremenost Tomašićevih shvaćanja ogleda se upravo u razmatranju opstanka i ravnoteže moći među elitama. Prema Tomašiću, balkanski režimi koriste uplitanje vanjskih čimbenika moći i "kapitaliziraju" ga u promociji vlastitih interesa. Stoga, kao jedina solucija ostaje promjena i obrat u vanjskom čimbeniku.

U prilogu Ivana Rogića "Zašto gubiti vrijeme s Dinkom Tomašićem?" naglašava se element aktualnosti i analitičke moći Tomašićeve sociologije, koji ne treba staviti u drugi plan, jer snažna politička konotacija koja prati Tomašićevo djelo prvo navodi na, prema autorovim riječima, "arheologijsku obvezu društvenih znanosti". Stoga, Rogića zanimaju dvije Tomašićeve misli: prva o kulturnom identitetu kao osnovici "balkanske krize", u kojoj dolazi do polemičkog odgovora Tomašića na Cvijićevo idealiziranje dinarskog tipa, i druga o balkanskim društvima

"pod pritiskom", gdje autor govori o kontradikciji između militarističke tradicije ukorijenjene u plemenskom modelu i mogućnosti modernizacije.

U prilogu Dunje Rihtman-Auguštin "Dinko Tomašić i hrvatska etnologija/antropologija" autorica ukazuje na neporecivu činjenicu da je Tomašić prvi u Hrvatskoj "istraživao kulturnoantropološki i razmišljao socijalnoantropološki", a antropološka imaginacija - uz poznavanje etnografske i povijesne građe - rezultirala je trajnom izazovnošću njegovih hipoteza.

Prilog Miroslava Gorete "Psihijatrijski osvrt na radove Dinka Tomašića" upućuje na činjenicu da Tomašić nije bio disciplinarni purist. Potvrda njegove multidisciplinarnosti vidi se u analizama tipova ličnosti unutar dominantnih tipova balkanskih društava. Osim čisto psihijatrijske karakterizacije, kojom se ističe Tomašićeva sklonost osebujnoj deskripciji plemenskog modela (agresivnost, impulsivnost, egocentričnost, autokracičnost), autor nalazi da je Tomašić još u ranoj fazi djelovanja zadao elemente kojima je moguće pratiti fenomenologiju budućih konflikata na ovom prostoru sve do posljednjeg ratnog sukoba. Autor još naznačuje kako je Tomašićeva teorija razumijevajuća u smislu prepoznavanja agresorskih ratnih ciljeva.

Završni prilog ovog tematskog odjeljka "Prijetnje, zaborav i tragovi: o recepciji Tomašićevog djela" (A. Štulhofer) donosi analizu recepcije Tomašićevih radova na

našem prostoru. U prvoj od četiri faze koje autor prepoznaje u našem "čitanju" Tomašića dominira kritički diskurs i lijeve i desne provenijencije (30-ih godina desno, a 50-ih lijevo proskribiranje). Ekskomunikacija je imala "rok trajnosti" čitavih četvrt stoljeća, no inercija je učinila da se i u trećoj fazi (80-e god.) tek stidljivo pojavljuju kratke studije o Tomašićevu predratnom opusu. U sljedećoj fazi, početkom devedesetih godina, nestaje svaki trag lijevo-desnih "združenih snaga" i opus se naizgled mogao prepustiti mirnom akademskom proučavanju. No, događa se temeljni obrat u smislu popularnosti njegovih teza, što je dijelom odraz društvenog stanja, a dijelom je zasigurno "krivnja" i na nekim Tomašićevim predikcijama.

Treća tematska cjelina sastoji se od priloga Tomašićevih suvremenika. U prvom prilogu, "Politička moć i tradicionalni mentalitet" Mladena Čaldarovića, osim evociranja uspomena autor ukazuje na aktualnost Tomašićevih misli u smislu sociologijskog temelja za buduća istraživanja strukture moći i političkih elita. Posebno se ističe uspješnost Tomašićeva "seciranja komunističke vlasti". Drugu veliku značajku autor vidi u interdisciplinarnosti njegova znanstvena opusa. I konačno, last but not least, prilog Ante Kadića "Prof. Dinko A. Tomašić (1902.-1975.)" sažetak je Tomašićeva životnog, profesionalnog i političkog puta.

Josip Prgomet